

Az ígéret fiai

A nemzet értelmezésének teológiai eredete a magyar gondolkodásban

1.

A *nemzet* fogalmának használata manapság nem csupán a politikai párbeszédben okoz feszültséget, de a történelmi kutatásban, valamint a társadalomtudományokban is sokszor kérdéseket vet fel. Ennek egyik oka az, hogy az újkori, 18. századtól kezdődő és a nemzetállamok kialakulásában, majd a 20. századi eltorzulásaiban igen nagy szerepet játszó nacionalizmus maradt használatban a mai napig a politikai diskurzusokban. A történetkutatás pedig főképpen a koraközépkorban kialakult társadalom szerkezetéből értelmezi azt, noha a keresztyén teoretikusokra és krónikáírókra történő utalásokkal, de sokszor a mögöttük meghúzódó teológia alapvetése nélkül. Leginkább a *nemzet* értelmezésének forrása, a zsidó-keresztyén gondolkodás alapirodalma, a Szentírás marad ki méltatlanul a vizsgálódások köréből. Pedig a *nemzet* fogalmának alapvető értelmezéséhez az Ó- és Újszövetség tanulmányozása, illetve az ebből származó teológiai következtetések nélkül nem juthatunk el, mint ahogy a korai írásos emlékek ezt bizonyítják. Ezért az alábbiakban a történeti magyarázat helyett a tradicionális, vagyis a magyar gondolkodásban mély nyomot hagyó *teológiai nemzet-fogalom* eredetének megközelítésére teszünk kísérletet éppen a politikai párbeszéd és a történelmi kutatások szíves figyelmébe ajánlva azt.

Miután a magyar gondolkodás *nemzet-fogalmát* szeretnénk megközelíteni, krónikás irodalmunk két reprezentánsa, a *Gesta Hungarorum*¹ és a *Képes Krónika*² fontos vizsgálódásunk szempontjából. A néhai III. Béla, Magyarország királya jegyzőjeként P-nek mondott mester *Gesta Hungaroruma* az 1200-as évekből a magyar nemzet őstörténetét örökítette meg a honfoglalásig, pontosabban az ország határainak megállapításáig. Már a mű bevezetése igen beszédes abban a tekintetben, hogy milyen két hagyományt kapcsol össze a magyarok gesztája. Az elején a francia eredet elbeszélő Trója-história példáján a magyarok származását (genealogiam regum Hungarie) tanúsító szkíta-história leírásának célkitűzéséről beszél úgy, hogy a nagy horderejű történésekben megmutakozó isteni kegyelemért az örökké való királynak, Krisztusnak mond dicsőítő imádságot. *Nobilissima gens Hungaria primordia sue generationis* – vagyis „az igen nemes magyar nemzet származásának kezdetét”³ a sajátos szkíta és hun hagyományból, illetve a keresztyénség révén bibliai örökségből nyeri. Mielőtt a gesztát történeti telenséggel vádolnánk meg korábbi, materialista történetkritika alapján, felhívjuk a figyelmet arra, hogy maga a gesztának szerzője tartotta fontosnak megjegyezni, hogy nem – az egyébként igen gazdag – népi szájhagyományra épít témáját illetően, hanem korának tudományára, a történeti értelmezésre. A hamis mesékből (ex falsis fabulis) vagy a csacsogó énekekből (a garrulo cantu) azért nem mérhető, mert azok „mintegy álomban (quasi sompniano)”⁴ másképp kifejezve, a poézis nyelvén költői képekkel élnek. Ezzel szemben „a történeti művek világos értelmezéséből (aperta hytoriarum interpretatione)”⁵ kaphat a nemzet eredetének története helyes magyarázatot. Ebben a szemléletben Augustinus *historica diligentia*-elvét látjuk

érvényre jutni, amely a költészetet abban a tekintetben bírálja, hogy az ostoba mesék és a poéták szórakoztató, tetszelgő dolgai félrevezetik az embereket. Érdekes, hogy Augustinus a költői történetiséget éppolyan csacska fecsegésnek (*fabulosa gurrulitate*) nevezi, mint a geszta Anonymus szerzője. Ezzel szemben az egyházatya minden mitikus esemény mögött valós történeti magot feltételez, s ennek hiteles feldolgozását, a történeti pontosságot (*historica diligentia*) kéri számon az íróktól.⁴ A *Gesta Hungarorum* szerzője is ennek a középkori történeti módszerek kíván megfelelni „nemeshez méltó módon (*nobiliter*)”,⁵ vagyis hitelesen, amikor a történelmi múltba helyezve értelmezi a magyar *nemzetet* és az eljövendő fényében értékeli annak cselekedeteit. A teremtés és új teremtés között a történelmet formáló Isten és a történelemben vándorló felelős *nemzet* viszonyáról van szó az eredetben is, sőt ott leginkább, mely viszony kiválasztottságként és egyben küldetesként jelentkezik a gesztában és a krónikákban egyaránt. *Felix igitur Hungaria* – „Boldog tehát Magyarország” – állapítatik meg a Gestában, mely hang majd száz év múlva Danténál újra visszacsendül: „*Oh beata Ungheria*.”⁶ Magyarország boldogságának ez a nemzetközileg is mindenképpen ismert (de nem mindig elismert) szakrális kitérítettsége éppen az előbb említett kettős identitásból, a múlt és az eljövendő meghatározottságából ered. Egyrészt a Magyarországnak jutott különböző adományok (*dona data varia*), mint a bibliai múlttal igazolt kegyelmi kiválasztottság és elrendeltség ajándékai, másrészt eszkatológikus kifejezéssel élve, „boldog véggel (*felici fine*)”, értsd: küldetése céljának betöltésével, „most és mindörökké bírják az országot”. Persze ez az ország jelentheti éppúgy Isten országát, mint Krisztus kegyelméből elnyert földi hazát, Pannoniát, ezt ugyanis a szerző szándékosan nyitva hagyja számunkra.⁷

A *Gesta* a magyar nemzet eredetét a következőképpen vezeti be: „Szcítiának első királya Magóg volt, a Jáfet fia, és az a nemzet Magóg királytól nyerte a magyar nevet.”⁸ A szkítiai, barbár tradíciónak gyökerét a bibliai, zsidó tradícióba csatolva Anonymus olyan ethoszt épít föl, amely a magyar *nemzet* létét a zsidó-keresztyén vallás által fontosnak tartott szent történet részének tekinti. Az Ószövetségben a Noé fiainak származástáblája az akkor ismert valamennyi népnek őseit sorolja fel saját nemzetsége szerint,⁹ mely emberiség a közös eredet okán egy nyelvet beszélt.¹⁰ Noé három fia, Sém, Hám és Jáfet közül az utóbbinak gyermeke, Magóg a szkíták, illetve a hunok ősatya, ahogy azt legelőször a szíriai Efrém foglalta írásba.¹¹ A kis-ázsiai diakónus a hunokkal való rossz emlékü személyes találkozását nem véletlenül hozta kapcsolatba Ezékiel próféciájával, aki szerint Góg és Magóg földjéről vad lovas nép támad Izrael ellen.¹² Kr. u. 940 körül író Pseudo-Josephus viszont a magyarok eredetét Gómerre vezeti vissza, aki Togármáh-nak atyja volt, akitől a magyarok közvetlenül származnak, és akitől a zsidó kazárok is származtatják magukat. A Pseudo-Josephust közlő Kohn Sámuel még hozzáteszi: „E tényállás közvetett bizonyítékot szolgáltat arra nézve, hogy régi magyar krónikáink részben oly hagyományokat is használtak föl, melyek Joszipponhoz képest, legalább is már a honfoglaláskor éltek nemzetünkben; ha pedig, ami éppen nem valószínűtlen, a zsidó kozaroknak Gómerét is a magyar Magorral azonosítjuk, még sokkalta régebbiek.”¹³ A *Gesta Hungarorum* teológus szerzője tehát valóban *nobiliter* járt el „a források megbízható előadásával” (*certa scripturam explanatione*).¹⁴

Az 1358-ban szerkesztett *Képes Krónika* a származástáblában nemcsak felsorolja Noé fiainak osztályrészül jutott területeit Josephust és Hieronymust említve, miszerint „Sém Ázsiát, Hám Afrikát, Jáfet Európát kapta”,¹⁵ hanem határozottan elutasítja a Hunor és Magor Nimródtól való származtatását, s ezzel együtt a babiloni kapcsolatot, miközben Hieronymus-ra hivatkozva, viszont Nicolaus de Lyra alapján ragaszkodik a Jáfettől való eredethez.¹⁶ Az ószövetségi küldetéstudat is e leszámazás mentén a nemzetségi történe-

tekben mutatkozik meg sajátosságosan. Álmos vezér születésének előzményével kapcsolatban, miszerint várandós anyjának „álmában *isteni látomás* (divina visio) jelent meg turulmadár képében (in forma asturis)”,¹⁷ amellet, hogy a totemöstől való nemzés fogalmazódik meg, az Ószövetséghez való csatolással az Istentől kapott küldetés is mélyreható nyomot hagy. Az álom, illetve az isteni látomás ugyan egyetemes vallásos jelenség, de a *Gesta* keresztyén fogalmazású kontextusában óhatatlanul kapcsolódik Ábrahám,¹⁸ Jákob,¹⁹ József,²⁰ Mózes,²¹ Bálám,²² Mardokáj,²³ vagy az Újszövetségben Mária jegyesének, Józsefnek álmaihoz.²⁴ S tegyük hozzá, ezek az említett álmok és látomások, Isten népének sorsát meghatározó jövendölések és rendeltetések a kiemelt jelentőségű isteni *küldetés* megfogalmazásai. A *nemzet* küldetés-tudatának örök érvényű forrásai. Így van ez a magyar nemzet küldetésénél is, hiszen az a megjelenítés, hogy Emesének „méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak”,²⁵ az ábrahámi ígéretnek parafrázisa,²⁶ ami azt jelenti, hogy a választott és küldött nemzet története az isteni elrendelés beteljesedésére irányul.²⁷

A *Gestában* és a *Képes Krónikában* fajsúlyos eseményként leírt honfoglalás esetében még markánsabban jelenik meg a nemzetnek, mint választott népnek, Ábrahám magvaként az ígéret fiainak identitása. Mind a *kivonulás*,²⁸ mind a *bevonulás* (honfoglalás)²⁹ mint az örökségül elnyert földön való letelepedés, az Ószövetségnek döntő, szent cselekményei. A ki- és bevonulások, s a köztes vándorlások bibliai történetébe ágyazottan a magyarok is megtették ezt az utat épp ugyanúgy két fázisban, ahogy az az Ószövetségben is lejátszódik. Először Ábrahám vonul ki Úr városából Háránba, majd onnan az ígéret földjére, s Mamré tölgyesében telepszik le. Közel félezer év múlva Mózes vonul ki népével Egyiptomból és negyvenévi pusztai vándorlás után bevonul újra, az örökség földjére, az Ábrahámnak ígért Kánaánba. A magyarok ősei is *az első, ábrahámi* útjukat úgy teszik meg, hogy kivonulnak a pusztából, vándorolnak a Meotiszi mocsarak vidékén át és bevonulnak Szkítiába mint hazájukba (ipsam patriam intraverunt),³⁰ majd a Szkítiából való kivonulás után Attila vezetésével megérkeznek Pannoniába (primus ingressus Hungarorum in Pannoniam).³¹ A *második, mózesi* útjuk során (secundo ingressu) a Szkítiából történő második kivonulás követően hosszú vándorlás után újra Pannoniába vonulnak be és telepednek le végleg Árpád vezetésével.³² Hogy az ószövetségi párhuzam ne tűnjék véletlennek, a krónikás megjegyzi azt is, hogy a második bevonulás előtt „Álmost még az erdélyi hazában megölték, *nem mehetett be ugyanis Pannoniába*.”³³ A mózesi reminiscencia ugyanis tagadhatatlan: „mert szemközt látod a földet, de arra a földre, amelyet én [az Úr] adok Izrael fiainak, *oda nem mégy be*.”³⁴ A *Képes Krónika* világossá teszi, hogy a magyar *nemzet* honfoglalása Ábrahám és Mózes bevonulásának átélésében kap teológiai értelmet valami többre. „Visszaadta hát az Úr a magyaroknak Pannoniát, miként Mózes idejében Izrael fiainak adta örökségül »az amoreusok királyának, Seonnak« a földjét és »Chanaan összes országát«.”³⁵ A krónikás fontosnak tartja megjegyezni külön is, hogy Árpád hét vezérével nem úgy jöttek be, mint vendégek (hospites), „hanem mint akik *örökség jogán* (iure hereditario) birtokolják a földet.”³⁶ A *Gestában* megörökített kifejezések, amelyek Pannonia földjét úgy jelölik, mint „Attila király földjét” vagy a fővárost, Óbudát úgy illetik, mint „Attila király városát”, mind Isten könyörületet adományát hivatottak kihangsúlyozni a magyar nemzetnek juttatott örökségeképpen.³⁷

A krónikásnak a magyar–zsidó történeti párhuzama nem pusztán utánzásról, nem is behelyettesítésről szól, sokkal inkább egy teológiai téttről, a nemzet *létkérdéséről*. Egy népnék Krisztusban történő *nemzetté* válása ismerszik föl megtartatásának ebben a hitvallásában. Nem véletlenül írja ezzel kapcsolatban Nemeskürty István: „A kereszténység (és benne az Ótestamentum, az egykori zsidó pásztor nép hitvilága), a magyarság számára

sokkal több volt, mint egy vallás. Ittlétünk, *létezésünk záloga és feltétele volt.*⁷³⁸ Persze mondhatnánk, nem „volt”, hiszen ma is az; a „volt” arra vonatkozik – ami Nemeskürty egész könyvének végighúzódik –, hogy az Isten elrendelésében élő *nemzet* akkor válik méltatlanná küldetéséhez, amikor nem tartja magát ehhez a szakrális elhivatottsághoz. Noha a 16. században megszűnt a keresztyén népek egysége, a reformáció irodalma Magyarország több oldali fenyegetettsége miatt rendkívüli módon kihangsúlyozta a *nemzet* létének egyetlen visszacsatolását az archetípushoz, az őszösvetségi zsidó nép esetén megmutatkozó isteni ítélethez és kegyelemhez.

Egyetlen példával igazoljuk ezt a teológiai megközelítést. Károli Gáspár, a teljes magyar Biblia első fordítója ezt írja kétrészes politikateológiai művében: „De immár bizonyítjuk meg szentírásbeli históriákkal, hogy igaz legyen, az mit országnak és királyoknak szerencséjokról mondánk. Hozzuk penig például az zsidó országot és az zsidó fejedelmeket, mert az zsidó nemzetség szent nemzetség volt, melyet az Isten minden nemzetség közül magának választott vala, osztán régi nemzetség is. Krisztus is az nemzetségből vette az testét. Abban a nemzetségben az Isten gyakorta jelent meg és az szent Atyákkal beszéllett. Az próféták is abban a nemzetségben voltak, *kiknek írásokra lelkiüket is bízzuk és soha egy nemzetségben is nem tettsett meg ugyan az Istennek haragja és kegyelme, mint a zsidók közt.*...”⁷³⁹

A honfoglalás archetípusát pedig úgy használja, hogy a mondat végén a *nemzet* küldetésére is tesz utalást: „Mert mint az zsidóknak a Kánaán földet, azonképpen az magyaroknak ezt ez földet az Isten *okkal adta volt.*...”

A *nemzet* nyomorúságának okára is prófétai lélekkel mutat rá: „Nem állottuk meg az Istennel való szövetséget, ezért pogány birtokába adott az Isten...”

Továbbá a *nemzethez mint egyházhoz* az Úristen vigasztaló szavaival Ézsaiás próféta parafrázisát adja Károli:⁴⁰ „Én plántáltalak tégedet, Anyaszentegyház, hordozlak tégedet az én méhembem, az te vénségedben is.”

Benda Kálmán számos történeti tanulmánya igazolja ezt a magyarokra oly jellemző *nemzet*-tudatot, amelynek lényegét röviden így foglalja össze: „A magyar nép ...összetasztározását azonban országhatárokon innen és túl fenntartotta a protestáns prédikátorok által megfogalmazott tétel: *a magyar az Isten választott népe.*”⁷⁴¹ Nem szükséges több konkrét irodalmi munkán bizonyítani a magyar *nemzet*-gondolat illetően, egyébként igen jellemző archetipikus szemléletét, elég, ha csupán három, kultúránkra nagy hatással lévő szerzőnkre utalunk. Zrínyi Miklós a *Szigeti veszedelem* elején így ír:

„Maga te tekints meg körösztvény világot,
Nem találsz azok közt, kivel tettem több jót,
Kihoztam Scitiából, mely nekik szűk volt,
Az én szent lelkem is ő reájuk szállott:

Scitiából, azt mondom, kihoztam őket,
Miként Egyiptusbul az Sidó népeket,
Hatalmas karommal verém nemzeteket,
Mindenütt rontám, vesztém ellenségeket.

Tejjel, mézzel folyó szép Pannoniában,
Megtelepítém őket Magyarországbam;
És meg is áldám minden állapotjában,
meghallgatám, segítém minden dolgokban.”⁷⁴²

A másik tanú Kölcsey Ferenc *Himnusza*, amely teljes egészében kimondottan ennek az archetipikus ethosznak jegyében született imádság Istenhez. Témánk szempontjából jellemző ismert részlete: „Őseinket felhozád / Kárpát szent bércére, / Általad nyert szép hazát / Bendegúznak vére...//...Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, / S elsújtád villámídat / Dörgő fellegedben...”⁴³ A haza képeinek illetően rögzítése mellett lényeges a *nemzet*-tudatnak az a hordozása a politikai gondolkodásban, amely Kulin Ferenc meglátása szerint Kölcseynél egyfajta költői *paraklétoz*-attitűddel jár. „Kölcsey Krisztushoz hasonlítja a hazát, aki szerint »ahol ketten-hárman összegyűltek (tisza imádással tudniillik), ott leszek én veletek! Ilyformán szól a haza is: ahol ketten-hárman összegyűltek (tisza nemzeti lélekkel tudniillik), ott leszek én bennetek! Mert a hazának szent neve nem csatolja magát a föld porához«”⁴⁴

A harmadik, és egyben a 20. század nyitányának példája legyen Ady Endre, kinek *Góg és Magóg fia vagyok én* kezdetű versét meg sem értenők a magyar teológiai *nemzet*-tudat nélkül. „Góg és Magóg ősnapkeleti magyarságának és az európai nyugatról betörő új szárnyakon szálló daloknak együttese, sőt egysége, – Verecke és Dévény kelet-nyugati feszültsége, – az énekes Vazul mártírúma és Pusztaszer százszoros hivatalos átka, – az eltiportatva „mégsem lehet” és az, amíg lehet, „*mégis győztes*” új magyar költő prófétai létforma...” – írja elemzésében Hegedűs Loránt a feszültségtől terhes örökség alatt létrejött modern vallomásról.⁴⁵

„Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdeztem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

Verecke híres útján jöttem én,
Fülembé még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknék új dalaival?

Fülembé forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul,
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

De addig sírva, kínban, mit se várva
Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.”⁴⁶

2.

A magyar történelemtudományban Benda Kálmán mellett Szücs Jenő kutatásai képezik az alapját a *nemzet* szóhasználatának.⁴⁷ Tanulmányaiból egyértelműen kitetszik, hogy az antik *patria* fogalmát felváltó *nemzet* a barbár népek krisztianizálódásával veszi kezdetét, amikor a népeknek nemcsak tekintélyes eredete, hanem különböző származásának közös integrálása az egyházban megtestesült *populi Christiani universitas*-ba igen fontossá válik. Isidorus de Sevilla ezt így fejezi ki: „*Huius populi [Christiani] congregatio*

*ex gentibus: ipsa est ecclesia.*⁷⁴⁸ Noha Szűcs Jenő igen alapos történeti kutatásokat végzett a nemzet-fogalom kialakulása területén, érintve annak egyházi vonatkozásait is, azonban történészként természetesen nem tartotta céljának a bibliai, illetve az azzal szoros összefüggésben lévő teológiai alapok vizsgálatát. A „nemzeti” szemléletváltás ezen időszakának, a 6–8. század gondolkodását képviselő munkák, mint Iordanes *De origine actibusque Getarum*-ja (551), Gregorius de Tour *Historia Francorum*-ja (594), az említett Szevillai Izidor *Etymologiae*-je (630), Beda Venerabilis *Historia ecclesiastica gentis anglorum*-ja (731), valamint a 12. századtól népszerű Trója-regények, vagy a saint-denis-i apátságban szerkesztett *Les Grandes Chroniques de France* alapvetően teológiai művek. Ezek az értekezések ugyanis a Római Birodalomba beözönlött barbár népekből keresztyénné lett államalapító nemzeteknek eredetére tesznek kísérletet oly módon, hogy saját történetüket bekapcsolják a Szentírás származás-tábláiba, s azon keresztül az Isten választott népének történeti vonalába. Különösen a magyar geszták és krónikák bizonyítják a legmarkánsabban azt, hogy az új vallásnak, a keresztyénségnek felvételével járó eljárásról van szó, amikor a Szentháromságisten nevébe történő bele-kereszteltség egyben az Isten népébe történő *beoltatás* is – Krisztusban, Isten örökre fogadott fiaként. Ami a Szentírásban az Isten választott népéről szól, az adoptáltan saját történetként jelenik meg ennek az *insertus*-létnek⁴⁹ a következményeképpen. A geszta- és krónikairódom műfajai épp ezért váltak jelentőssé a korai középkorban, ahogy az új évezred kezdetén az előbb említett művek által meghatározott szellemiségű magyar eredetű tárgyaló krónikák is.

A magyar *nemzet*-fogalmat megalapozó korai művek ismeretének fényében kiemelten különbséget kell tennünk az *insertus*-lét testi és lelki vonatkozásai közt. A geszták és krónikák bibliai értelmezésénél a *nemzet* beoltatása a bibliai tradícióba ugyanis két szinten megy végbe. Egyrészt *gens in carne* a Noé nemzetsége leszármazásának valamelyik vonalán helyet kér magának Istennek az emberiséggel kötött új, noahita szövetség részesedéséből. Ezen a vérvonalon nemcsak a bibliai származástáblák mentén vezet vissza a *nemzet* eredetét a mítoszok nemes hőseit át egészen Ádámgig, hanem a későbbi, a jelenig tartó történések is mintegy a Szentírás eseményeinek továbbfogalmazásaként nyelik el tekintélyüket. Gondoljunk arra, hogy a *nation de France* a trójai menekültek vonalán a mitikus Priamosz leszármazottjaként határozza meg magát, s e mitikus ősen keresztül a bibliai Gomertől, s végül annak nagyapjától, Noétól származtatja nemzetét. Amint láttuk, ilyen a magyar nemzeti eredet is, a Hunor és Magor testvérpáros szarvasvadászatának mítoszától Magógon, Jáfet fián át szintén Noéban találja meg a közös bibliai őst.

Másrészt ezen emberi nemzetségből *gens in spiritu*, vagyis Isten kegyelmi kiválasztása révén a második Ádámnak, Krisztusnak közösségébe való befogadtatás a leszármazásnak bölcsője. Szűcs Jenő utal is arra, hogy a barbár *gentes* identitásában a kiválasztottságának gondolata jelenik meg, s „a 7–8. században a »gentilis« népfogalom, történetiszemlélet, erényfelfogás jellegzetes motívumai keresztyén átfogalmazásban irodalmi szintre emelkednek.”⁷⁵⁰ Mi inkább úgy látjuk, hogy nem átfogalmazódik, hanem éppen az *insertus*-lét keresztyén teológiájában fogalmazódik meg alapvetően a *nemzet*, illetve a *nemzeti* történetiszemlélet és az erényeket felmutató küldetésstudat. A krisztianizálódott népek kiválasztottságának hite Istennek az Újszövetségben bizonyosságot nyert döntésén alapul, miszerint Krisztusba keresztelkedve kiválasztottként elnyerték a fiúságot. A *gens in spiritu* esetében nemcsak arról van szó, hogy az őszövetségi tradíció értelmében a két létező nemzetből, a zsidóból és az idegenekből egy harmadik nemzet, *tertium genus* jön létre Krisztus egyházában,⁵¹ ahol nincs különbség görög és zsidó, idegen, szkítiai, szolga és szabad között.⁵² Ennél jelentősebb dolog történik, amikor a keresztséget elfogadva éppen a lelki ősgenezis igazolódik be az idegen (gójím, ethnoi, gentes) népek *insertus* nemzeti létében,

nevezetesen az, hogy éppen a zsidók ősatyjának, *Ábrahámnak magvában áldatnak meg a föld nemzetségei* (gójjéj).⁵³ Sőt, nemzetek királyai származnak tőle.⁵⁴ Pál apostol teológiai elgondolása szerint Isten fiainak nem minden Ábrahám ivadék tekinthető, csak azok, akik *Izsákban áldott magnak nevezetnek isteni ígéret szerint*.⁵⁵ E teológia értelmében a mag a testileg leszármazott Jézus Krisztus, az Isten-ember, akiben újjászületnek, új létre jutnak az idegenek is. Mint ígéret szerinti örökösök Ábrahám fiaivá lesznek.⁵⁶ Ez a *gens in spiritu* eredetének magja, a *nemzet* lelki genezise az Isten kegyelmének kiválasztása szerint, ahogy Péter levelében olvasható: „választott nemzetség (genus electum), királyi papság (regale sacerdotium), szent nemzet (gens sancta), megtartásra való nép (populus acquisitionis),...akik hajdan nem nép voltak, most pedig Isten népe (populus Dei) vagytok; akik nem kegyelmezettek voltak, most pedig kegyelmezettek vagytok.”⁵⁷ A *nemzet*-fogalom tehát úgy tartalmazza az Ádám-tól testi, mint az Új Ádám-tól való lelki eredetet, hogy egyébként erre már eleve Ábrahám magvában bírja lelki örökségének ígéretét. A különböző vérségi leszármazási vonalon sajátos történetét megélt *nemzet* spirituális léte így az egy és egyetemes Egyházzal kapcsolódik össze (*huius populi congregatio ex gentibus: ipsa est ecclesia*). Szűcs Jenő alapvető következtetése is ebből a gondolatból fakad: „Egy *natio* csakis a *populus Christianus* egészén belül lehet »kiválasztott«.”⁵⁸ Nem kevesebbről van szó tehát, mint arról, hogy a fentiekben bemutatott tradicionális *nemzet*-fogalom adekvát az egyház fogalmával, és az is marad évszázadokig.

A fentiek értelmében végül fontosnak véljük megjegyezni a következőket. Egyrészt az egyház nem zárványa a tradicionális *nemzet*nek, mert az egyház a nemzet identitása, a nemzet pedig az egyház tradícióban és kultúrában született megjelenítése. Krisztus testében a felekezetek és nemzetek testvérek, ugyanakkor a részegyházak sem lehetnek meg a közös corpus tekintélye és tekintete nélkül. Ha a szektaszemlélet elkülönítve határozza meg magát a *nemzettől* és annak szimbólumaitól (például az imádságként énekelt magyar himnuszról, illetve a nemzeti jelképektől), akkor tulajdonképpen épp azokról az őszövségi gyökerekről nem akar tudomást venni, amelyekben a nemzet és az egyház közös genezise található. Másrészt pedig a Krisztus egyházában egyesült *nemzet*nek a zsidó tradícióba mind testi, mind lelki beoltatása révén nem lehetnek antiszemita indítékai. A *nemzet*, amelynek teológiai értelemben egyetlen legitím vérségi leszármazása Ádám-tól Noéig, és egyetlen legitím lelki leszármazása pedig Ábrahám-tól Jézus Krisztusig testvéri viszonyt feltételez a zsidó néppel, csak abban az esetben nyilvánulhat meg antiszemita módon, ha az egyetemes egyházban Isten országának képviselőjeként keresztyénségének lényegét veszíti szeme elől és hazudtolja meg azt. Még az ellentét is a közös eredetből fakad, amelynek egymásba fonódott és egymásra utalt titokzatos feszültségét Pál apostol fogalmazza meg talán a legpontosabban a római ösgyülekezet számára: „[Izrael] az evangéliumra nézve (secundum Evangelium) ugyan ellenségek ti érettetek (inimici propter vos), de a választásra nézve (secundum electionem) szerelmetesek az atyákért (charissimi propter patres)”.⁵⁹ Volt már a magyar történelemben példa arra, hogy *nemzeti* küldetéséről megfeledkezett a magyarság. A 19. század végétől a vezetőknek éppen a külsőséges magyarkodással palástolt komoly politikai hibáitól, s az elszegényedett népnek tömeges kivándorlásaitól elindult egy olyan folyamat, amely a trianoni döntéssel az ország feldarabolásához, a negyvenes éveknek háborús kényszerei, kiszolgáltatottságai és bűnös alkui mentén a zsidók deportálásához, valamint közvetlenül a náci német megszállást föl váltó, kommunista szovjet diktatúra negyvenéves társadalmi bomlasztásához vezetett.⁶⁰ Ezekben az összefüggő drámai folyamatokban a *nemzet* nem oka, hanem elszenvédője volt annak, hogy éppen a reá hamisan hivatkozó döntéshozók megfeledkeztek a bibliai tradícióban gyökerező küldetés felelős betöltéséről.

JEGYZETEK

- 1 Szövegkiadása: *P. magistri, qui Anonymus dicitur, Gesta Hungarorum*. Praefatus est textumque recensuit Aemilius Jakubovich. Annotationes exegeticas adiecit Desiderius Pais. In Emericus Szentpétery (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Volumen I. Budapest, 1937, Akadémia (továbbiakban: SRH I.) 13–117.; magyarul Anonymus: *Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Ford. Pais Dezső. Budapest, 1975, Magyar Helikon (továbbiakban: Gesta).
- 2 Szövegkiadása: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. Praefatus est, textum recensuit, annotationibus instruxit Alexander Domanovszky. In SRH I. 217-505.; magyarul *Képes Krónika. Latin eredetijének magyar fordítása*. Ford. Bellus Ibolya. Budapest, 1987, Helikon (továbbiakban: Képes Krónika).
- 3 SRH I. 33; Gesta 77.
- 4 Békési Sándor: *Historia diligentia*. Augustinus euhémérizmusának teológiai alapja és következményei. *Collegium Doctorum*, 4 (2008) 1. 43–46. SRH I. 34,4; Gesta 78.
- 5 Paradiso 19, 142–143: „Oh beata Ungheria, se non si lascia / più malmenare!” Babits Mihály fordításában: „Oh, boldog Magyarország! Csak ne hagyja / magát félre vezetni már.”
- 7 SRH I. 34,4-9; Gesta 78.
- 8 SRH I. 35,6-8; Gesta 78.
- 9 1Móz 10,1-32
- 10 1Móz 11,1
- 11 *Sermo de fine extremo* In Németh Gyula (szerk.): *Attília és hunjai*. Budapest, 1940, Magyar Szemle Társaság, 64. 145. 147. 284.
- 12 Ezékiel 38, 2-18 kk.
- 13 Kohn Sámuel: *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez*. Budapest, 1881, Zilahy Sámuel, 3–9.
- 14 SRH I. 34,3; Gesta 78.
- 15 SRH I. 243,21-23; Képes Krónika 5. Ennek értelmében Jáfet fiai, mint Gómer trójaiak, a galaták, illetve a gallok őse, Magóg a szkítáké, hunoké és magyaroké, Madai a médeké, Jáván a görögöké, Thubál a hispánoké, Mésék a kappadókiaiaké és Thirász a trákoké. Képes Krónika 5–6.
- 16 SRH I. 248,19-25 & 249,1-3; Képes Krónika 6.
- 17 SRH I. 38,8; Gesta 81.
- 18 1Móz 15,1: „sermo Domini ad Abram per visionem”
- 19 1Móz 28,11-17: „viditque in somnis”
- 20 1Móz 37,5 kk.: accidit quoque út visum somnium”
- 21 2Móz 3,2: „apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi”
- 22 4Móz 24,16-17: „visiones Omnipotentis videt”
- 23 Eszter 1,1a-r „vidit somnium Mardocheus” Ez a rész csak a görög Septuaginta változatában maradt fenn, és Hieronymus latin fordításában Eszter könyvének záradékába került szöveg Mardokáj álmáról szól. Az álom érdekessége a *Gesta Hungarorum* idézett „méhéből forrás fakad...” részletével kapcsolatban az, hogy Mardokáj álma megemlíti az isteni szabadtítás képi megjelenését: „kis forrás bővizű, nagy folyóvá dagadt (fons parvus crevit in fluvium maximum). És még egy, talán nem lényegtelen megjegyzés. Mardokáj álmában Eszter a zsidó nép megszemélyesítettje mint „fényesség támadt”, mint csillag (aster) jelenik meg, ahogy Emese álmában is az isteni látomás *in forma asturis* nyilvánul meg. A (turul) ölyvfajtának *astur* és a csillag *astrum-aster* elnevezéseknek közös latin összevetését érdemes lenne kutatás tárgyává tenni.
- 24 Máté 1,20: „ecce angelus Domini in somnis apparuit”
- 25 SRH I. 38,10-11; Gesta 81.
- 26 1Móz 12,1-3: „És mondta az Úr Abrámnak: Eredj ki a földedből és a te rokonságod közül, és atyádnak házából, arra a földre, amelyet én mutatok néked. És nagy nemzetté teszek, és megváltalak téged, és felmagasztalom nevedet, és áldás lesz. És megáldom azokat, akik téged áldanak, és aki téged átkoz, megátkozom azt. És megáldatnak benned a föld minden nemzetségei.”
- 27 Emese álmának motívumait lásd a pszichoanalitikus módon elemző Róheim Géza: *Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata. Tanulmányok*. Budapest, 1984, Gondolat, 47–170., valamint az ősi hitvilág komolyan vételével dolgozó Dümmerth Dezső: *Álmos, az áldozat*. Budapest, 1985, Panoráma – műveket.
- 28 2Móz 12,41
- 29 Józsué 1,11
- 30 SRH I. 250,27-252,6; Képes Krónika 6.
- 31 SRH I. 255, 5-6; Képes Krónika 7.
- 32 SRH I. 283 kk.; Képes Krónika 12.
- 33 SRH I. 287,16-18; Képes Krónika 12.; Az egész művén át teológiai tartalomtól tartózkodó Dümmerth szóval sem említi Mózes példáját, viszont könyvének végén a keresztyénséggel kapcsolatosan Jézus Krisztusnak mint Isten Fiának helyettes áldozatát hozza föl Álmos feláldoztatásának magyarázatára. Dümmerth: i. m. 122–127.
- 34 5Móz 32,52
- 35 SRH I. 289,28-30; Képes Krónika 13.
- 36 SRH I. 289, 3-5; Képes Krónika 13.
- 37 SRH I. 40-100,101; Gesta 82–124.
- 38 Nemeskürty István: *A bibliai örökség. A magyar küldetésstudat története*. Debrecen, 1991, Szabad Tér, 212–213.
- 39 Károlyi Gáspár: *Két könyv*. Budapest, é. n., Budapesti Evangélikus Leánygimnázium, 47–48. /Magyar Irodalmi Ritkaságok, 50./
- 40 Ézsaiás 46,3-4

- 41 Benda Kálmán: *Nemzeti öntudat és történetírás*. In uő.: *A nemzeti hivatástudat nyomában. Történelmi, történeleméleti, művelődéstörténeti, iskolapolitikai és csángómagyar tanulmányok, írások, interjúk*. Szerk. Lukáts János. Budapest, 2004, Mundus, 11.
- 42 Gróf Zrinyi Miklós: *Obsidionis Szigetianae*, I. 13–15. In *Adriai tengernek syrenaia*. Bécs, 1651, Kosmerovi Máté
- 43 Ferenczi László (szerk.): *Minden óram. Kölcsey Ferenc válogatott művei*. Budapest, 1984, k.n. 68.
- 44 Kulin Ferenc: A politikum helye protestáns írónk gondolkodásában. In Kulin Ferenc és Veliky János (szerk.): *„Zengett Szionon a zsoldár.” A magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásai*. Gödöllő, 2010, Argumentum, 269.
- 45 Hegedűs Loránt: *A költő-válasz Ady I.* Budapest, 2008, Károli Egyetemi Kiadó, 15.
- 46 *Ady Endre összes versei*. I. kötet. Budapest, 1971, Szépirodalmi, 7.
- 47 E témában összegyűjtött tanulmányait tartalmazza Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Budapest, 1984, Gondolat.
- 48 De fide Catholicae 2,1,4 Hozza Szűcs Jenő: i. m. 266.
- 49 Lásd Róma 11,17-24, ahol Pál apostol használja a szelíd olajfába *beoltatott* (insertus est) vad olajágat Izrael mint választott nép törzsébe oltatott egyéb népek allegóriaként.
- 50 „Gentilizmus.” *A barbár etnikai tudat kérdése. (Vázlat)*. In Szűcs Jenő: i. m. 344.
- 51 Reinhold Seeberg: *Lehrbuch der Dogmengeschichte*. I. Band. *Die Anfänge des Dogmas im nachapostolischen und altkatholischen Zeitalter*. Darmstadt, 1965, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 231. Egyéb korai apologéták szerint akár a negyedik nemzet a keresztyénség a barbárok, hellének és zsidók mellett.
- 52 Kol 3,11
- 53 1Móz 12,3; 1Móz 22,18: „megáldatnak a te magodban a földnek minden nemzetségei.”
- 54 1Móz 17,16
- 55 Róm 9,7-8: „Sem nem mindnyájan fiak, kik az Ábrahám magvából valók; hanem Izsákban neveztetik néked a te magod. Azaz nem a testnek fiai az Isten fiai, hanem az ígéret fiait tekintni magul.”
- 56 Pál teológiáját lásd Gal 3,1-29; ezen belül különösen: „Mert mindnyájan Isten fiai vagytok a Krisztus Jézusban való hit által. Mert akik Krisztusba keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöztetek fel. Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban. *Ha pedig Krisztuséi vagytok, tehát az Ábrahám magva vagytok, és ígéret szerint örökösök.*” Lásd ehhez még: Róm 2,28-29. Ezek alapján Juszminosz: „Mert mi vagyunk az igazi izraeliták, a szellemiek, Juda, Jákob, Izsák és Ábrahám nemzetsége, akiket a körülmetélkedésben Isten tanúsított a hitben, akiket ő megáldott, sok nép atyjának nevezett, akik a megfeszített Krisztus által járultunk Istenhez.” *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*, 11,5 In *A II. századi görög apologéták*. Ford. Ladocsi Gáspár. Budapest, 1984, Szent István Társulat, 148. /Ókeresztény Írók, 8./
- 57 1Pét 2, 9-10
- 58 „Nemzetiség” és „nemzeti öntudat” a középkorban. *Szempontok egy egységes fogalmi nyelv kialakításához*. In Szűcs Jenő: i. m. 247.
- 59 Róm 11,28
- 60 Nemeskürty István: i. m. 39–40. és 213–221.

